

Strängare straff – avskräckande, ett sätt att minska kriminalitet eller politiskt bondfångeri?

Det senaste året har gängkriminaliteten i vissa miljöer växlat upp och dödsskjutningarna är mer legio än undantag. Hur kan vi förstå vad som driver kriminalitet och inte minst vad kan vi göra åt det? **Cecilia Sahlström** har intervjuat **Hugo Wallén**, psykolog med lång erfarenhet av att arbeta med unga kriminella pojkar.

- EN VIKTIG FAKTOR är att konsekvenserna av ett brottsligt agerande kommer omedelbart i anslutning till brottet, säger Hugo Wallén.

Under en period har debatten kring strängare straff, inte minst för unga, varit intensiv inom det politiska land-

skapet. De olika partierna har övertrumpfat varandra med politiska utspel om hårdare tag mot kriminella i syfte att minska rekryteringen till organiserade kriminella gäng i utanförskapsområden.

Sverigedemokraterna lämnade redan 2015 in en motion om sänkt straffålder från 15 till 12 år. Moderaterna lämnade in ett liknande förslag till sänkt straffålder i oktober 2021.

Moderater och övriga partier i högerblocket har också i flera debatter fokuserat på straffskärpningar samt haft förslag på att man ska kunna utvisa icke-svenska medborgare utan att något brott begåtts. Socialdemokraterna har efter hand också de föreslagit straffskärpningar, öppnat för avlyssning av icke brottsmisstänkta.

Frågan är om hårdare tag och strängare straff har någon effekt när det gäller att stävja kriminalitet?

För att förstå vad som är verksamt behöver man gå till forskning. Den forskning som finns visar att hårdare tag, det vill säga strängare straff, inte har någon preventiv verkan på kriminalitet. Det som istället har visats är att de som suttit i fängelse får betydligt sämre förutsättningar att komma på rätt köl än de som har fått andra frihetsinskränkande straff, till exempel fotboja.¹

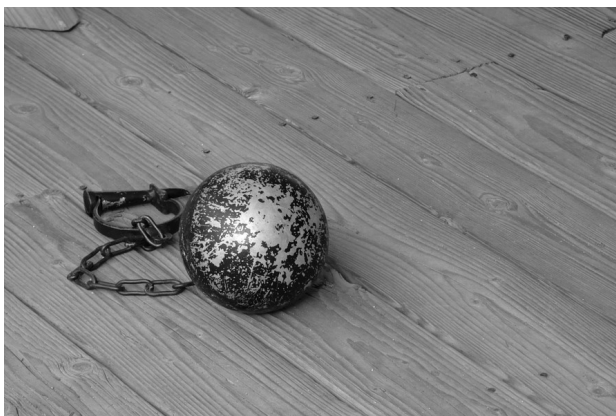
Hugo Wallén är psykolog med inriktning på KBT, kognitiv beteendeterapi. Idag är han strateg inom psykiatrin på Sahlgrenska Universitetssjukhuset och doktorand. Han har arbetat som chef för ungdomshemmet Sundbo, en så kallad SIS-institution, där han har mött unga kriminella pojkar som dessutom har psykosocial- och beroendeproblematik. Utifrån sina kunskaper och erfarenheter inom detta område intervjuar jag honom angående de frågor som rör debatten om strängare straff och hårdare tag mot kriminalitet.

Hugo Wallén är kritisk till de resonemang som förs i den politisk debatten. Han menar att man måste utgå från de faktorer som driver kriminalitet. Problemet med institutionsvård eller fängelse är att de inte har någon positiv effekt – annat än som individualpreventiv åtgärd under tiden som individen befinner sig inom fängelse eller vård.

Inom psykologin och specifikt behavioristiska studier,

FAKTA

B.F Skinner myntade begreppet operant inlärning utifrån Thorndikes Effektlag (1898). Skinner införde också en ny term till denna: förstärkning. (Skinner, B.F 1938)

är det grundläggande att konsekvenser av ett beteende kommer omedelbart i anknytning till själva handlingen för att effekt ska kunna uppnås, menar Hugo Wallén. Så ser det inte ut, även om åklagare och polis är ålagda att utreda och lagföra på kort tid. Tidsmässigt kommer konsekvensen alldeles för sent.

Hugo Wallén pekar på att det finns två sätt att se på straff. Det ena är den juridiska bestraffningen och den andra är den psykologiska. Wallén förhåller sig till den sistnämnda.

Vad innebär det att se på straff från ett psykologiskt perspektiv?

- Från den psykologiska vinkeln handlar det om operant inlärning, det vill säga att ett visst beteende ger vissa konsekvenser. Dessa måste dock komma i samband med beteendet, tidsmässigt nära anknutet alltså, säger han.

Hugo Wallén pekar på att ett beteende som ger positiva konsekvenser också tenderar att öka benägenheten att återanvända till detta beteende, och tvärtom om det får negativa konsekvenser. Huruvida beteendet uppfattas som positivt definieras av hur konsekvenserna ser ut. Det innebär också att ett beteende som i en värld uppfattas som positivt, i en annan värld kan uppfattas som negativt.

Ett exempel på detta är att en elev räcker upp handen och kan svara på en fråga. Lärarens reaktion är positiv och eleven får beröm. I denna kontext kan också eleven uppfattas av sina klasskamrater som besserwisser eller plugghäst och därför ger de sig på hen. Det innebär negativa konsekvenser för eleven och därmed slutar hen också att rätta upp handen.

Ett sätt att se om personen uppfattar konsekvenserna som bestraffning eller förstärkning, är om beteendet återkommer eller minskar.

För den som redan har suttit i fängelse eller för den delen har utökat sitt kriminella beteende är straff som fängelse inte alltid negativt.

- Fängelsestraffet kan betyda lufthål i tillvaron. Den kriminella slipper jaga efter pengar, slipper ifrån missbruk och känslan av skuld. Och på det sättet är fängelsevistelsen något positivt, säger Hugo Wallén.

För den som inte ser sig som kriminell och som av någon anledning begått en kriminell handling ändå, är fängelse avskräckande. Det är i detta avseende man ser skillnaden.

- Strängare straff har effekt på den som normalt inte begår brott, men knappast på den som är inne i brottssvängen, menar Hugo Wallén.

Vilka effekter har fängelse eller för den delen institutionsvård på unga brottslingar?

När det gäller unga brottslingar blir fängelse en ”skola för brott”, vilket också innebär enorma svårigheter att återgå till samhället som en ”god” medborgare. Chanserna är ytterst små för en normal tillvaro. På fängelset stärks de antisociala värderingar, som den unge har fått i tidig ålder och för att överleva i den miljön måste den unge anamma dem i ännu högre grad. Återfallsrisken är enorm.

- Om straff ska ha någon verklig verkan, måste det komma i omedelbar anslutning till brottet. Belöningen för våldsbrott kommer oftast direkt genom att förövaren får utlopp för sitt raseri och erhåller högre status och beundran av sina kompisar. Därför måste den negativa konsekvensen också komma omedelbart, menar Hugo Wallén.

Enligt Hugo Wallén finns det två typer av antisociala utvecklingsbanor i behavioristisk forskning.

Det ena har sin start i puberteten, då det är vanligt att

FAKTA

Återfall i brott bland ungdomar dömda till fängelse respektive sluten ungdomsvård (Rapport Statens institutionsstyrelse, Tove Pettersson 2010²)

Rapporten redovisar studier avseende återfall i brott när det gäller ungdomar som avtjänat straff antingen i fängelse eller sluten ungdomsvård. Risken för återfall tycks minska om brottet fått konsekvenser redan i debuten och återfallsrisken ökar successivt med antalet domar.

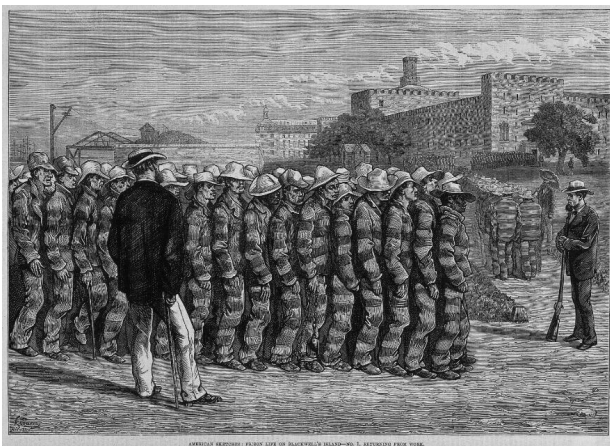
pojkar begår normöverskridande handlingar. Detta gäller 70% av alla pojkar, enligt forskning. I allvarigare fall kliver polis och socialtjänsten in och då ökar risken för att de fortsätter sin antisociala bana, eftersom de hamnar i antisociala miljöer såsom fängelse eller ungdomsvård. Men de allra flesta fortsätter inte med kriminalitet utan lever normala liv.

Det andra visar sig redan på BVC: barn med tuff uppväxtmiljö ger uttryck för antisocialt beteende mycket tidigt. När barnet blir större och utagerande i skolan, skickas det till en liten grupp av likasinnade barn. De hittar ett gemensamt normsystem. Till slut är risken stor att den unga hamnar på ungdomsvårdsskola och där får det antisociala beteendet blomma ut och bli än mer förstärkt.

I USA har man gjort försök med unga kriminella och använt en metod som kallas scared-straight-metoden.³ Den har dock visat sig misslyckad. Snarare har den fått motsatt effekt, påpekar Hugo Wallén och påminner också om att Sverige länge haft mycket stränga straff, såsom spöstraff, stegling och andra tortyrliknande metoder. Det hade ingen effekt på kriminalitet. Hugo Wallén menar att brott begåtts i alla tider, alldeles oavsett straffens utformning.

Vad behövs då?

- Det som behövs är designade vårdprogram med utgångspunkt i kriminogena behov, det vill säga att man arbetar intensivt med sådana beteenden som driver kriminalitet men som är påverkbara. Det kallas för dynamiska riskfaktorer, exempelvis missbruk och koncentrationsproblem, säger Hugo Wallén.

Han menar att även miljöer borde kunna påverkas, trots att det är betydligt svårare. Om ett barn som utvecklar antisocialt beteende saknar stöd och guidning av föräldrar, som i sin tur inte vet något om vad samhället erbjuder i form av hjälp och stöd, är det svårare att påverka. I grunden handlar det om kommunikation. Föräldrar som inte vet vad som erbjuds för att deras barn ska få en positiv uppväxt, behöver få stöd och hjälp för att kunna ge detsamma till sitt barn.

Hugo Wallén exemplifierar med Punkgänget i Rågsved. Många blev missbrukare, men däribland fanns även unga som hade vad man kallar resiliens. Det betyder förmåga att återhämta sig eller att motstå. Någon hade kanske en släkting som den unge kunde få arbeta hos och därmed komma ifrån sin vanliga miljö. Det ger en positiv effekt på antisocialt beteende. Hopp om livet och framtiden.

- De unga som begår brott behöver få hjälp att formulera tydliga och konkreta mål. Varje litet steg mot målet är positivt och ger ökade chanser att komma ur kriminalitet, understryker Hugo Wallén.

Är straff effektivt mot kriminalitet?

- I viss mån, om straffet kommer i direkt anslutning till brottet. Helst dagen efter. Om man dessutom kunde straffa ALLA som begår brott, skulle det vara effektivt. Men så ser det inte ut. Straff fungerar inte som avskräckande för den som begår brott. Det fungerar endast på den som i allmänhet inte gör det. Och då är det inte det konkreta straffet utan själva fantasin om straffet som är effektivt.

Han menar att det finns exempel på samhällen som har lägre grad av kriminalitet, som till exempel Kina. Deras system bygger i princip helt på kontroll, samhällelig såväl som kulturell. Den som begår brott blir paria för övriga.

Den beskrivningen är vad Wallén kallar Nattvaktarsamhälle. Samhällets enda roll blir att släcka bränder och gripa brottslingar, vilket inte är eftersträvänsvärt i en demokrati, menar han. Däremot finns det saker som vårt samhälle kan göra. Bland annat handlar det om att se till att prosociala aktörer fångar upp de unga. Det ska vara lätt att få tillgång till det som samhället erbjuder och alla måste känna till det.

Sänkt åldersgräns för att minska kriminellt beteende, vad är din synpunkt på det?

- Att sänka åldersgränsen för straffmyndighet är bara ett bevis för att samhället har misslyckats, säger Wallén.

Den enskilda brottslingen kalkylerar aldrig med straff,

snarare handlar det om stundens ingivelse, grupptryck och avsaknaden av moralisk kompass.

Dessutom menar Hugo Wallén, och kanske värst av allt, är att den som blir bestraffad kommer att undvika den som utdelar straffet. I det här fallet samhället. I Sverige har vi hög tillit till myndigheter och samhällets funktioner. Men den som har utsatts för mycket bestraffning kommer att sky desamma och så långt möjligt undvika att ha kontakt. Det blir ett moment 22.

Som i alla andra sammanhang har vi människor lättare för att anamma enkla lösningar på komplexa problem än att förstå att det kräver mer av samhället för att komma åt kriminalitet.

FAKTA

Anmälda misshandelsfall

Enligt Brå 2020 har antalet anmälda misshandelsfall minskat från 89 457 år 2011 till 83 240 år 2020. Den självrapporterade utsattheten har sjunkit från 3% till 2,8% under samma tid.³

Utsatthet för allvarlig misshandel

I åldrarna 16–19 och 20–24 år är andelen som utsatts för allvarlig misshandel ca 1% av befolkningen i respektive åldersgrupp. Ju äldre åldersgrupper som studerats ju färre är de som utsätts.⁴

Dödligt våld

Det dödliga våldet har ökat kraftigt sedan 2011 (81 totalt) och fram till 2020 (126 totalt). Statistik finns redan från 2002 men könssegregerat först från 2011.⁵

Hugo Wallén vill också understryka att den gängse bilden av att vårt samhälle har blivit allt våldsammare är felaktig. Tvärtom har antalet våldsbrott minskat. Mycket av det som tidigare var lagligt är nu kriminaliserat, barnaga, hustrumisshandel och på det har sexualbrottslagstiftningen breddats och det kan med andra ord se ut som om våldet har ökat.

- Till sist är det viktigt att förstå att strängare straff i sig inte har någon effekt på kriminalitet. Det som har effekt är konsekvenser som kommer i direkt anslutning till brottet. Då och först då, kan straff ha effekt, säger Hugo Wallén avslutningsvis.

Referenser

Skinner, B. F. (1938). *The Behavior of Organisms*. New York: Appleton-Century-Crofts. ISBN 1-58390-007-1.

Statens beredning för medicinsk och social utvärdering (2020).

Insatser i öppenvård för att förebygga ungdomars återfall i brott

Noter

- 1 <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1161740/FULLTEXT01.pdf>
- 2 <https://www.stat-inst.se/webbshop/210-aterfall-i-brott-bland-ungdomar-domda-till-fangelse-respektive-sluten-ungdomsvard/>
- 3 <https://www.socialstyrelsen.se/utveckla-verksamhet/evidensbaserad-praktik/metodguiden/scared-straight/>
- 4 <https://bra.se/statistik/statistik-utifran-brottstyper/vald-och-misshandel.html>
- 5 <https://bra.se/publikationer/arkiv/publikationer/2021-03-30-konstaterade-fall-av-dodligt-vald.html>